

Це означає, що над економічними і політичними трансформаціями завжди є щось таке, що утримує в собі у тому чи іншому вигляді схему відповідної взаємодії економіки і політики. Якби не було такої схеми, то не можна було б говорити про закони функціонування і розвитку. Це “дещо” і є у власному сенсі система управління, а зв’язки управління – це ті засоби, за допомогою яких вона реалізує схему. Звідси – й умовність “багатства” зв’язків, про які часто говорять як про специфіку характеристики систем: релативне значення має не багатство або множинність зв’язку, а їх різнотиповість, різноякісність, що й забезпечує розмаїття форм управління.

Таким чином, теоретичний аналіз взаємозалежності економічних і політичних трансформацій свідчить про наявність між ними онтологічних, морфологічних та функціональних зв’язків.

Використана література:

1. Див.: Михальченко М.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К., 2001; Предборська І. Соціальна зміна як проблема соціологічної теорії // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 3-4; Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців). – К., 2001; Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї/За ред. М.І.Михальченка, Ф.М.Рудича. – К., 1999.
2. Предборська І. Соціальна зміна як проблема соціологічної теорії // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 3-4. – С. 18-19.
3. A New Dictionary of Sociology. – London, 1981. – P. 180.
4. Бех В.П. Генезис соціального організму країни. – Запоріжжя, 2000. – С. 106-125.
5. Бех В.П. Философия социального мира. – Запорожье: “Тандем-У”, 1999. – С. 252.
6. Тард Г. Социальная логика. – СПб.: Социально-психологический центр, 1996. – 553 с.
7. Бычков В.М. Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности. – М.: Российская академия социальных наук, 1996. – С. 493-494.

Малоока Л.

ВИТОКИ СУЧАСНОГО МАСОВОГО СВЯТА В УКРАЇНІ

Історія масових свят дуже давня. У їх основі – ритуальне обожнювання сил природи, коли людина ототожнювала себе і оточуючий світ, ідентифікуючи себе як його невід’ємну складову. Світогляд первісної людини, а згодом – норми, звичаї, мораль, правила спілкування, трудова культура цивілізованого суспільства на всіх етапах його розвитку стали базою формування культури святкувань як форми відпочинку. В народних ігрищах, обрядах, ритуалах останній завжди мав характер активного спілкування, де кожен учасник виконував певну роль. За цих умов масове свято виконувало інформаційні, комунікативні, культурні функції в розвитку суспільства, стимулювало розвиток практичної та художньої свідомості його членів.

Історичний аспект масових свят розглядали історики і мистецтвознавці різних часів. Це, зокрема, А. Піотровський, М. Ізвеків, Ж. Т’ерсо, В. Брабіч, Я.Білоусов, О. Орлов, А. Некрилова. Фундаментальними працями з історії масових свят і видовищ є роботи М. Бахтіна, А. Мазасєва.

В Україні дослідження масових свят є компонентом дослідження традиційних наукових проблем, зокрема етногенезу й етнічної історії свят. Так, загально визначеними є етнографічний нарис О. Воропая [1], дослідження українського письменника та етнографа В. Скуратівського [2], ґрунтовна монографія О. Курочкіна [3] тощо. Однак залишено осторонь ще багато аспектів

проблеми, із вирішенням яких пов'язане розкриття особливостей сучасного масового свята в Україні. Тому метою даної статті є аналіз витоків сучасного масового свята в Україні.

Прагнучи пізнати природу і впливати на неї, давня людина антропоморфізувала явища дійсності. Так, в традиційних обрядових іграх і виставах усіх народів, з одного боку, беруть участь люди, з іншого – уособлені явища природи, „божожі сили”. Таким чином формуються магичні ритуали, за допомогою яких людина бажала змінити видимий світ, вплинути на розвиток подій так, щоб отримати від того користь [4]. І нині у патріархальних спільнотах мисливські колективи перед тим, як вирушити на полювання, чи військові підрозділи – на війну тощо, відтворюють у наслідувальному танці ті моменти, що вважаються необхідними для успішного завершення початої справи. Зокрема, про магичні уявлення давніх людей свідчать багатоденні ведмежі обрядові свята евенків, що збереглися до початку ХХІ ст. [5, с. 28]. У традиційному суспільстві з цією метою прохають благословення у богів, святих, церковних пастирів та ін.

З переходом до землеробства обрядові ігри й ритуали ускладнилися: тепер вони відтворювали природний процес зміни пір року в міфологічному осмисленні – як боротьбу двох ворогуючих сил, що уособлювалися в антропоморфних істот. Язичницькому світогляду було властиве гостре відчуття перемоги над страхом перед незрозумілими ще силами природи. Саме це відчуття знаходить своє вираження у формі потворно-смішного, у формі вивернутих навиворіт символів, у комічних образах смерті, у низці особливостей сміхових образів [6].

Формування символічного обряду, магичного ритуалу та пов'язана з ним міфотворчість було необхідним еволюційним щаблем, що передував виникненню такого соціального феномену, як масове свято.

Обряди – необхідні складові частини свята, однак останнє вже являє собою принципово нову якість. Якщо в обряді основним є особливе символічне дійство, то в святі – безпосереднє вираження почуттів, настроїв, переживань у зв'язку з пам'ятними подіями в житті суспільства, колективу, сім'ї, особи. Кожне свято має власну чітко встановлену форму, що ґрунтується на міфологічному чи легендарному сюжеті. Воно може значно видозмінюватися як у процесі історичного розвитку, так і самими його учасниками в кожному конкретному випадку. Крім того, на святково-обрядовому комплексі, як і на будь-якому елементі культури народу, глибоко позначається ментальність тієї етнічної спільноти, в рамках якої він виник та розвивався.

Свята і обряди як соціальне явище відображають численні зв'язки і взаємовідносини людей у суспільстві, їх ідеали, їх найбільш суттєві взаємовідносини із суспільством, іншими людьми і природою. Це, власне, своєрідні образно-чуттєві форми відображення, закріплення й передачі новим поколінням цінностей духовної культури як свідчень про реальні обставини життя людей минулого. Тому одним з обов'язкових моментів масових світ було перевдягання, убирання, тобто символізація певної образності.

У цьому сенсі важливим є наукове дослідження специфіки системи звичаїв, обрядів і свят як первісних форм масового видовища. Адже обрядовість, як і будь-яка складова духовної культури, розвивається на власному матеріалі у відповідності з тими процесами, які відбуваються в реальному житті, і не може бути відірваною від історії суспільства.

Виникнення обрядових ігор передбачало їх цілком конкретне призначення: вони могли бути сільськими чи міськими трудовими, воєнними, релігійними, соціально-побутовими тощо. В цих іграх яскраво проявлялися характер життєсприйняття народу, його поетичне бачення світу, багатство фантазії, талановитість, спостережливість, дотепність. Істотним моментом було й відображення прагнення народу до соціального оновлення, що пов'язувалися із змінами у

природі, наприклад приходом весни тощо [7, с. 90–91]. Якщо офіційний чи церковний світогляд слугував освяченню і санкціонуванню істотного ладу, то народна сміхова стихія акцентувала саме на моменті зміни й оновлення в соціально-історичному плані.

Потрібно наголосити й на тому, що традиції та обряди були справжньою життєвою школою для підростаючого покоління. У процесі виконання ритуальних дій дитина здобувала перші трудові навички. Усім розмаїттям своїх художніх, емоційних, атрибутивних, пісенно-музичних засобів трудові свята (наприклад, традиційні українські свята першої борозни, полонинський хід (на Галичині), свято першого снопа, обжинки тощо) сприяли вихованню у молоді поваги до нелегкої сільської праці, до землі, прищеплювали своєрідний “кодекс хліборобської честі”.

В обрядових іграх, хороводах, веснянках знаходили відображення господарські роботи, ставлення людини до природи. Відповідними рухами, жестами учасники хороводу ілюстрували трудові процеси – сіяння проса, льону, маку тощо. Джерела театральності криються в праці й побуті, у перевдяганні, рядженнях, якими ще у первісної людини супроводжувалися воєнні походи та полювання. В обрядах виразно проступають елементи театралізації і імпровізаційність, мімічні і пантомімічні деталі. Так, у хороводній грі “А ми просо сіяли” місцем був зелений майдан, діброва, гай або просто вулиця [8, с.14].

Напередодні Нового року в Україні ходили колядувати з календарними величальними піснями. Основний їх зміст – прославлення господаря, побажання щастя, здоров’я, багатого врожаю. Часто щедрювання набиало театралізованого характеру, включаючи малювання і ряження. Широкою популярністю в Україні користувалась драматизована обрядова гра за участі масок – “коза”, що мала свій характерний ритуальний сценарій, пісенний і музичний репертуар. Назва її походить від головного персонажа – парубка, переодягненого козою. Центральним у ритуальному дійстві був танець кози під супровідну пісню, її “вмирання” й “воскресіння”, що символізувало колообіг часу. На останній стадії свого існування цей обряд втратив свою магічну функцію і трансформувався у народну виставу пародійно-гумористичного плану.

У масовій свідомості з розвитком обрядово-святкової культури поширюється й феномен ідеологізації, який знаходить своє вираження в релігійній формі. Ідеологічний дискурс здійснювався у місцях масового спілкування людей – на міських майданах, на ринках, в місцях релігійного паломництва. За відсутності засобів масової комунікації соціальні ідеї і нормативи розповсюджувалися за допомогою оголошення указів на майданах і ринках. В умовах низької грамотності населення домінували усні форми оголошень і пропаганди. З народного середовища нерідко висувалися захисники інтересів народу, його своєрідні ідеологи, що сприяли розвитку певної свідомості народних мас, часом до надзвичайно вирішальних масштабів (М. Лютер, Я. Гус та ін.), що приводило до кардинальних змін у суспільстві.

Щодо масової культури традиційного суспільства, то її типовими художніми виявами були фольклор, епос, професійне образотворче й музичне мистецтво, архітектура, ужиткове мистецтво. Усі надбання традиційної культури природно використовувалися під час проведення масових свят. Найтипівішим проявом такого синтезу були народні гуляння і карнавали.

Таким чином, для всіх форм культури традиційного суспільства було характерно злиття індивіда з традицією, недостатнє самовиділення його індивідуальності. Тільки в доіндустріальному суспільстві розпочалося протиставлення рядового індивіда традиції.

Вчені справедливо звертають увагу на той факт, що виробнича обрядовість надзвичайно нестійка порівняно із побутовою і сімейною [9, с.47]. Пояснюється це тим, що під впливом економічних факторів виробнича обрядовість надзвичайно трансформується, у тому числі в

ігрових елементах. На міцності ж сімейно-побутової обрядовості позначилася непорушність сімейного ладу, стабільність родини. Так, момент народження, смерті, перехід з одного вікового рангу в інший обростали цілими системами обрядів, ігор, що супроводжували їх. Отже, і тут споконвічними спонукальними причинами у виникненні обрядів були конкретні економічні, соціальні та інші умови життя.

З-поміж усіх сімейно-побутових обрядів і пов'язаних з ними ігор і елементів театралізації найкраще збереглися – і в якісному, і в кількісному відношенні – весільні обряди, що поєднували в собі багато ігрових елементів. Тому весілля здавна були не тільки улюбленими видовищами, а й найпопулярнішим приводом для особистої безпосередньої участі. Так, вибір нареченої чи нареченого, різні сцени сімейного життя становили типовий зміст хороводних пісень.

Українське весілля як своєрідне дійство супроводжувалося іграми, музикою, танцями, співами, переростаючи із родинного в народне свято. Гранично ритуалізоване, воно водночас надавало чималий простір для імпровізації. Життя перетворювалося на театр, а саме весілля – на п'єсу в кількох діях із чітко розписаними ролями. “Матеріалом для постановки” тут були вечорниці, вуличні гулянки й співи, спільна праця на полі й спільні родинні клопоти тощо.

Чому святкові обряди, часто стихійні народні пісенно-танцювальні композиції мають кожен свій досить точний сюжет, образність, поетичний текст, музику, особливу драматургію і своєрідну режисуру? Головною причиною цього є активна участь у ньому великої кількості людей. Тому для кожного з них “постановочний план” має бути простим, зрозумілим і відомим з дитинства, усмоктаним з молоком матері. Завдяки цьому українське весілля має саме такий чіткий „сценарій”, „репертуар” і „постановочний план”. І саме тому масовому дійству властива така природність, невимушена розкутість пісенно-танцювального спектаклю, дія якого відбувається й у хатах, і під відкритим небом.

Отже, стародавні обряди, грища і свята назавжди залишилися живими пам'ятками народної творчості, що дійшли до нас із найдавніших часів і переконливо свідчать про те, що витоки сучасних масових видовищ потрібно шукати в народних святах.

Неодмінними учасниками стародавніх народних свят і гулянок завжди були блазні, скоморохи та ін. Надалі їх розіграші і „глуми” перетворювалися на самостійні спектаклі, які виконували актори-блазні (чи „мисливці”, як їх називали) на іграх і братчинах. Блазні брали участь і в масових дійствах, розважаючи публіку і граючи на дудках чи гуслах. Мистецтво блазнів, сповнене уїдливої сатири щодо церкви і бояр, було соціально спрямованим і несло в собі певні риси суспільного протесту, користуючися заслуженою підтримкою трудового люду. А в XVIII столітті на його основі виник новий вид театрального видовища – балаган, в якому найбільш виразно простежуються зародки професіоналізації масового театрального свята.

Об'єднуючою формою обрядових, церковних і державних свят із другої чверті XIX століття стають масові гуляння і ярмарки. Вони були для простих людей своєрідною соціальною віддушиною, надаючи можливість на якийсь час забути про жорстокість пануючих порядків. Головними елементами цих гулянок були народні веселощі та сміх, що давали людям можливість спільно висміювати соціальне зло. Традиційна основа народних вистав – сатира була головною зброєю, що допомагала різко критикувати умови, у яких жили і працювали учасники гуляння.

Масові гуляння в ярмаркові та святкові дні являли собою одну з різновидів театралізованого свята з усіма його традиційними атрибутами – цирковими, балаганними та іншими подібними видовищами. Масовість і масштабність усього гуляння забезпечувалися їх

особливою організацією і специфікою побудови. Звичайно вони будувалися по трьох лініях. Першою лінією були панорамщики (скликачі), другою – балагани (тобто видовищні приміщення), третьою – атракціони. З традиційних розваг на гулянках і ярмарках улаштовувалися крижані гори, гойдалки, кулачні бої. У масове дійство органічно вписувалися велетні, ліліпути, монстри, бородаті жінки, безрукі, що вміли діяти ногами, заїжджі кунштмейстери, еквілібристи, позитурні майстри, що дивували народ різними фокусами і складними цирковими номерами.

Обов'язковою властивістю таких ярмаркових масових гулянь була їх яскравість, барвистість, що допомагала надати святкової незвичайності обстановці. Приходячи на гуляння, втомлена повсякденним клопотами людина занурювалась немовби в казковий світ, що надзвичайно відрізнявся від звичної для неї життєвої рутини, отримувала позитивний емоційний заряд. Нині ця практика, призабута чи ідеологічно трансформована в радянські часи, активно відроджується з використанням засобів сучасного шоу-бізнесу, новітніх засобів масової інформації та комунікації тощо.

У сучасних масових святах використовуються традиційні свята і обряди, які все активніше входять у систему сучасної культури. Рішучі кроки до утвердження реальної незалежності України відкривають шлях для зрушень на терені загальнонародської моралі й гуманістичних ідеалів. Якщо ці тенденції візьмуть гору, можна чекати відчутного ренесансу народних традицій, підвищення авторитету національної культури.

Нині активно накопичується й досвід проведення таких традиційних масових сезонних свят, як Новий рік, проводи зими (Масляна), Купала, обжинки тощо, релігійні – Різдво, Великдень, Трійця. Ці акції вливаються у загальний рух за відродження національної самосвідомості, мови, культури, що став прикметою нашого часу. Культура масового видовища, піднімаючись із витоків народної обрядовості, являє собою в соціокультурній практиці високий рівень стандартизації системи образів соціальної адекватності та престижності, форму організації культурної компетентності людини, систему управління її свідомістю, інтересами та потребами, що в кінцевому результаті зводиться до прояву загальної ідеологічної та соціальної лояльності індивіда до існуючого порядку.

Отже, витоками масового свята в Україні слугують звичаєво-обрядові традиції, які історично і культурно обумовлені об'єктивними процесами соціальної модернізації суспільств, в яких соціалізуюча та інкультуруюча функції традиційної повсякденної культури акумулюють соціальний досвід життя в постіндустріальну епоху.

Використана література:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Мюнхен, 1958.
  2. Скуратівський В. Святвечір (у двох кн..) – К., 1976.
  3. Курочкін О.В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. – К., 1978.
  4. Бенифанд А.В. Праздник: сущность, история, современность. – Красноярск, 1986.
  5. Воропай О. Назв. праця.
  6. Бахтин М. Творчество Рабле. – М., 1965.
  7. Бахтин М. Там само.
  8. Брудный Б.И. Обряды вчера и сегодня. – М., 1968.
  9. Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование общества. сравнительное изучение цивилизации
- Пер. с англ. А.В.Гордона; Под ред. Б.С. Ерасова. – М., 1999.